Tampereen yliopisto

Taru Lahtinen

”SE TULI AIVAN KUIN TUULEN MUKANA”

Espanjantaudin kokemukset ja kuolettavuus Inarissa vuonna 1920

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Historian tutkinto-ohjelma

Kandidaatin tutkielma

Tammikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Taru Lahtinen: ”Se tuli kuin tuulen mukana”: Espanjantaudin kokemukset ja kuolettavuus Inarissa 1920
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Tammikuu 2021

Yksi historian tuhoisimmista influenssapandemioista puhkesi ensimmäisen maailmansodan lopussa vuonna 1918. Tässä tutkielmassa tarkastellaan Inarin kuntaa, joka kärsi niin Suomen kuin myös koko maailman mittakaavassa suuresta kuolleisuudesta. Lähes kymmenen prosenttia Inarin väestöstä menehtyi epidemian seurauksena vuoden 1920 alussa. Tutkielmassa tarkastellaan, millaisia kokemuksia ja muistoja inarilaisille on jäänyt espanjantaudin aikaisista tapahtumista. Lisäksi tarkastellaan niitä tekijöitä, jotka johtivat inarilaisten merkittävään kuolleisuuteen.

Tutkielma on kokemus- ja tautihistoriaa ja se toteutettiin muistitietotutkimuksena. Tutkielman tärkeimpinä lähteinä toimivat ”Tarinoiden Inari”-perinnearkiston äänitallenteet. Perinnearkisto on Inarin kunnankirjaston kokoama ja ylläpitämä. Tallenteiden sisältämissä haastatteluissa kuullaan inarilaisia, jotka ovat olleet espanjantaudin aikana lapsia tai nuoria. Haastateltavilla oli muistitietoa ja omakohtaisia kokemuksia epidemiasta. Tutkielman lähteinä toimivat myös tarkasteltavan ajanjakson sanomalehdet, joissa esiintyy aikalaiskuvauksia tapahtumista. Lähteet täydentävät toisiaan ja luovat kokonaiskuvan tapahtumista.

Tutkielman perusteella voidaan päätellä, että espanjantauti oli kokemuksena traumaattinen, mutta merkittävä. Haastatteluiden kerronnassa korostuvat yksilölliset ja yhteisölliset kokemukset. Moni konkreettinen tapahtuma, kuten läheisen menetys, on koskettanut henkilökohtaisella tasolla. Samaan aikaan tapahtumat on koettu kollektiivisesti ja yksilöt ovat toimineet yhteisön hyväksi, esimerkiksi auttamalla toisiaan. Tutkimus osoittaa myös, että poikkeuksellinen kuolleisuus oli monien eri tekijöiden yhteisvaikutuksen tulos. Yksi merkittävimmistä tekijöistä oli Suomen terveydenhuollon ongelmat, mutta havaittavissa oli tapauskohtaisempiakin syitä. Esimerkiksi inarilaisten talviaikaan painottunut kaupanteko Norjaan ja pitäjän sisäinen liikenne mahdollistivat taudin saapumisen ja nopean leviämisen Inarissa.

Avainsanat: Espanjantauti, Inari, kokemushistoria, tautihistoria, muistitieto

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO **1**

1.1. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS 2
1.2. MENETELMÄT JA RAKENNE 3
1.3. YLEISESTI ESPANJANTAUDISTA 5
1.4. TERMIT JA KÄSITTEET 5

2. INARIN TAPAHTUMIEN ALKUVAIHEET **7**

2.1. INARI JA SEN VÄESTÖ 7
2.2. TAUDIN SAAPUMINEN JA LEVIÄMINEN 8
2.3. TERVEYDENHUOLLON TOIMIJAT JA ONGELMAT 10

3. EPIDEMIAN HUIPPU JA PÄÄTTYMINEN **13**

3.1. OIREIDEN KIRJO 13
3.2. KOVAT KOHTALOT 14
3.3. MAALISKUU SARASTAA 16

4. KATASTROFIN SYYT **19**

4.1. INARI SUURENNUSLASIN ALLA 19
4.2. UNIVERSAALIT TEKIJÄT 21

5. JOHTOPÄÄTÖKSET **23**

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS **25**

I PAINETUT LÄHTEET 25
II HAASTATTELUT 25
III TUTKIMUSKIRJALLISUUS 26

1. Johdanto

Maailma on globalisaation ja kansainvälistymisen takia entistä pienempi paikka kuin mitä se oli espanjantaudin aikana sata vuotta sitten. Epidemioiden ja pandemioiden vaarat ovat vielä todellisempia ja tästä esimerkkinä toimii vuonna 2019 liikkeelle lähtenyt COVID–19. Koronaviruspandemia on herättänyt ihmiset influenssan tuomiin uhkakuviin ja tutkielmani teemasta muodostuu näin ollen ajankohtainen. Pahimmillaan tartuntatauti vaikuttaa pitkäaikaisesti kaikilla elämän osa-alueilla niin yksilöllisesti kuin yhteiskunnallisestikin.

Vaikka pandemiat ovat erityisen vaarallisia juuri niiden arvaamattoman luonteen takia,[1] ovat historiantutkijat ympäri maailmaa suhtautuneet skeptisesti epidemioiden tärkeyteen ja ajankohtaisuuteen – jopa monien vuosikymmenten ajan.[2] Muutosta tapahtui vasta 1970-luvun lopussa, kun ympäristöhistorioitsija Alfred Crosbyn teos ”*Epidemic and Peace 1918*” sai valtavaa huomiota Euroopassa sekä Yhdysvalloissa. Teos ja myöhemmät epidemiat, erityisesti AIDS, saivat espanjantaudin palaamaan ihmisten muistoihin (engl. recall) ja nostivat pinnalle tautihistorian tutkimuksen.[3] Crosbyn teos edesauttoi historiankirjoituksen ilmapiirin muuttumista sekä uuden sosiaali- ja ympäristöhistorian muotoutumista.[4] Nyt haluan antaa oman panokseni tutkimalla Inaria, joka muistetaan sen murheellisesta historiasta espanjantaudin ajalta. Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia kokemuksia ja muistoja espanjantauti sai aikaan Inarissa? Mitkä tekijät johtivat nimenomaan inarilaisten merkittävään espanjantautikuolleisuuteen?

Inariin keskittymiseen ovat kannustaneet useat henkilöt Tampereen yliopiston historian tutkinto-ohjelman sisällä,[5] sillä espanjantauti osoittautui erityisen kohtalokkaaksi nimenomaan Inarissa. Vielä vuonna 1918 riehui ensimmäinen maailmansota ja Suomessa yhteiskuntaa horjutti sisällissota sekä sodan jälkeinen poikkeuksellinen aika. Espanjantauti on jäänyt tutkimuksessa näiden varjoon ja liitetty osaksi niiden kontekstia. Taudit ovat aina osa laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta, mutta niitä on myös tärkeää tarkastella omana kokonaisuutenaan. Mikrotason tutkimuksessa voidaan nähdä influenssan todellinen luonne ja selvittää, mitä inarilaisten elämissä on konkreettisesti tapahtunut, millaisia muistoja inarilaisille on jäänyt tapahtumista sekä havaita tekijöitä suureen kuolleisuuteen. Lisäksi muistitiedon ja kokemushistorian yhdistäminen antaa mahdollisuudet uudenlaisen tautihistorian tekemiseen, joka tekee aiheestani historiantutkimukselle relevantin.

---

[1] Linnanmäki 2006, 2029.
[2] Linnanmäki 2005, 13; McNeill 2004, 19–21.
[3] Phillips & Killingary 2003, 16–17; Linnanmäki 2003, 13–14.
[4] Phillips & Killingary 2003, 16–17.
[5] Yliopistonlehtori Katariina Mustakallio, HEX:n yliopistotutkija Minna Harjula ja kansainvälisen historian professori Marjaana Niemi.

1.1. Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteeni voi jakaa kahteen kategoriaan: sanomalehtiin ja haastatteluihin. Suomenkielisiä aikakauslehtiä tutkimalla on mahdollista kerätä aikalaisten kuvauksia Inarin tilanteesta. Lisäksi lehtien avulla hahmottuu kuva tiedonkulusta ja Inarin tilanteen mittavasta näkyvyydestä aikansa yhteiskunnassa ja mediassa. Tutkielmalleni ratkaisevana lähdeaineistona ovat toimineet Inarin kunnankirjaston äänitearkiston haastattelut eli äänitallenteet. ”Tarinoiden Inari” on Inarin kunnankirjaston kokoama, pääasiassa inarilaisten suulliseen perimätietoon ja haastatteluihin pohjautuva perinnearkisto. Arkistossa sijaitsevien tallenteiden teemat kietoutuvat vahvasti Inarin kunnan historian eri vaiheisiin, mukaan lukien espanjantautiin. Mukana on myös henkilötarinoita ja haastatteluja ihmisiltä, jotka ovat merkittäviä Inarin yhteisön jäseniä. Yhtenä tällaisena henkilönä voidaan pitää tutkielmassani esiintyvää Vilho Mannermaata, joka syntyi vanhaan inarilaiseen sukuun espanjantaudin jälkeen. Hänen kuulemansa ja säilyttämänsä muistitieto on ollut merkittävänä lähdeaineistoina tutkielmalleni. Vilhon haastatteluihin on kuitenkin suhtauduttava samalla lähdekriittisyydellä kuin aikalaisten antamiin haastatteluihin. Kaiken kaikkiaan pääasiallisina lähteinäni toimivat haastattelut ovat antaneet korvaamattomia aikalaisnäkemyksiä työhöni.

Tallenteet ovat vaihtelevilta aikaväleiltä, mutta painotus on selkeästi vuosien 1979–1989 välillä. Osaa kertojista on haastateltu useaan otteeseen eri tallennuskertoina, minkä vuoksi haastatteluita on yhteensä yksitoista kappaletta. Naisia on näistä kertojista kolme, miehiä kuusi ja he ovat kaikki inarilaisia. Vilho Mannermaata lukuun ottamatta, kertojat ovat olleet lapsia tai nuoria aikuisia vuonna 1920, joten haastatteluhetkinä olivat he jo ikäihmisiä. Äänitallenteet eli haastattelut olen yleiskielisen litteroinnin avulla saanut osaksi tutkielmaani. Olen siis tarkoituksenmukaisesti muokannut niitä kirjakieleen sopivimmiksi, kuitenkaan asiasisältöä muokkaamatta.

Perinnearkiston aineisto on vapaasti käytettävänä kaikille. Arkisto tuo myös esiin, että materiaalia käytettäessä, on mainittava kertojan eli haastateltavan ja tallentajan eli haastattelijan nimi. Ohjenuora helpottaa historiantutkijan eettistä pohdintaa henkilötietojen käyttämisestä. Vaikka espanjantaudin aikaisista tapahtumista on kulunut reilu sata vuotta ja haastateltavat ovat todennäköisesti jo menehtyneet, ovat itse haastattelut enintään neljänkymmenen vuoden takaa. Kyseessä on kuitenkin tietyn ihmisryhmän ja alueen muistot sekä historia, jotka halutaan perinnearkiston avulla säilyttää ja antaa jaettavaksi eteenpäin. Asianmukainen viittaaminen tukee mielestäni näitä periaatteita ja perinnearkiston luonnetta. Olen näin ollen päätynyt noudattanut perinnearkiston ohjenuoraa tutkielmassani. Nimet ja jokaisen käytetyn haastattelun perustiedot sijaitsevat niin alaviitteessä kuin myös erikseen tutkielman lähdeluettelossa.

Perinteisesti olen käyttänyt tiedonkeruuseen ja kokonaiskuvan hahmottamiseen tutkimuskirjallisuutta sekä tieteellisiä artikkeleita. Lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden reflektoinnin

sekä lähiluvun kautta, on mahdollista muodostaa kokonaisvaltainen tutkimus. Käyttämäni kirjallisuus jakautuu selkeästi Inarin historiaa, espanjantautia ja influenssaa sekä tutkimusmenetelmiä käsitteleviin kirjaryhmiin. Tutkielmalleni merkittävänä teoksena voisin mainita Eila Linnanmäen ”*Espanjantauti Suomessa: Influenssapandemia 1918–1920*”, joka väitöskirjana käsittelee yleisesti, mutta erittäin kattavasti koko Suomea espanjantaudin aikana. Teoksen avulla olen pystynyt määrittelemään tutkielmani viitekehystä sekä terminologiaa.

1.2. Menetelmät ja rakenne

Tampereen yliopistossa toimiva Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikkö (HEX) on toiminut suurena inspiraationa valitessani työni suuntausta. Tutkielmani on vahvasti kokemushistoriaa, nojautuen alkuperäislähteissä muistitietoon ja aikalaiskuvailuihin. Pääteemani espanjantauti liittyy vahvasti tautihistoriaan, mutta työni voidaan katsoa olevan myös tapaustutkimukselle (engl. Case study) tyypillistä paikallis- ja mikrotason historiaa. Tarkastellessani Inarin katastrofin syitä, liikutaan sen sijaan makrohistorian kentällä. Tutkielman metodologia pohjautuu ennen kaikkea kokemushistorialle ja muistitietotutkimukselle ominaisiin lähtökohtiin.

Kokemuksilla, tunteilla sekä muistilla on suhde toisiinsa niin käytännössä kuin tutkimuksessakin,[6] joten kokemukset ovat inhimillisinä ilmiöinä erittäin keskeisiä.[7] Kansainvälisesti muistitietotutkimuksella (engl. Oral history) tarkoitetaan erilaisin haastattelumenetelmin tuotettuja, menneisyyttä koskevia aineistoja. Suomessa käsite koskee myös kirjoitettuja muistitietotekstejä. Tieto pohjautuu tiedonantajan muistiin ja tietoa pidetään luotettavana, jos aiheesta on käytettävissä useita yhtäpitäviä muistitietoja. Luotettavuutta lisää, kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemastaan.[8] Luotettavuuden takia oli tärkeää, että vertailin haastatteluita keskenään löytääkseni niistä yhteisiä tekijöitä, kuten jaettuja kokemuksia ja yksityiskohtia. Haastatteluiden luonteissa oli nähtävissä eroja ja esiin tulleita seikkoja kuului tarkastella kriittisesti. En ole itse tuottanut haastatteluita. Haastattelijat vaihtuivat tallenteiden välillä, mikä muutti automaattisesti myös haastattelutilanteita. Kysymyksiä ei aina esitetty, vaan kertojan annettiin puhua monologiseen sävyyn. Jos kysymyksiä esiintyi, olivat ne ikään kuin jatkokysymyksiä tai käsiteltyä seikkaa tarkentavia. Luonteeltaan vain muutama kysymyksenasettelu tuntui johdattelevalta ja näissä tapauksissa päätin jättää vastaukset tutkielmani ulkopuolelle. Eli haastattelutapojen ero vaikutti tulkinnan tekemiseen, kun kysymyksenasettelua ei voinut tarkastella tai se ei ollut yhtenäistä.

[6] Kivimäki 2019, 23–25.
[7] Kivimäki 2019, 16.
[8] Fingerroos & Peltonen 2006, 8.

Toisaalta kun eri haastattelijoiden ja tyylien seasta löytyy sisällöllisiä yhteneväisyyksiä, antaa se myös osviittaa tietojen luotettavuudesta, kun saatu informaatio ei ole haastattelijasta riippuvaista.

Muistinvaraista tietoa on pidetty pitkään epäluotettavana, vaikka problematiikkaa lähteiden luotettavuudesta on esiintynyt aina, lähteestä riippumatta. Kun muistitietoa käytetään tutkimuksessa, tulokset antavat hedelmällistä näkökulmaa historiantutkimukseen. Päätelmien tekemisen peruslähtökohdaksi nousee kertojan tapa muistaa ja kertoa: mitä ja miksi? Ei riitä haastattelun lähtökohdan selvittäminen vaan on ajateltava kertojan suhdetta kertomaansa.[9] On siis keskeistä huomata kronologinen etäisyys muisteltavan ajan, haastatteluhetkien ja tämän tutkielman välillä. Lapsuus- tai nuoruusajan muistelu voi vaikuttaa haastateltavien kerrontaan. Lisäksi ottaessa huomioon tutkielman teeman arkaluonteisuus ja omalla tavallaan vaikeus, on erityisen tärkeää pohtia haastateltavan kerronnallista tapaa: miten asia on ilmaistu? Toisaalta ajan tuoma etäisyys ja uusi historiallinen tieto on voinut selkeyttää lapsuuden ja nuoruuden muistoja, joka vaikuttaa sisältöön positiivisella tavalla.

Muisteluaineistoja voidaan hyödyntää tutkimuksen moninaistamisen sekä historiakuvan täydentämisen näkökulmasta.[10] Lähes jokainen historiantutkija viittaa suoraan tai epäsuorasti menneisyyden ihmisten kokemuksiin.[11] Ajallinen etäisyys ja mahdollinen moninkertainen välittyneisyys usein vain johtaa siihen, että muistitietotutkimuksessa painopiste on muisteluajankohdantilanteessa, eikä alkuperäisessä kokemuksessa.[12] Kun kertoja kuvailee menneisyyttään, hän todennäköisesti kuvailee samalla monia ihmisiä koskevaa historiallista tapahtumaa, jolloin kertojan elämänvaiheita voi suhteuttaa julkiseen historiaan.[13] Espanjantauti oli monia ihmisiä koskettava historiallinen tapahtuma, jolloin tutkielman muistitieto täydentää historiakuvaa ja tietoja voidaan liittää julkiseen historiaan. Tämä oli tutkielmani perusta. Tavoitteena oli tutkielman luotettavuus ja mahdollisimman faktuaalinen kuva tapahtumista ja siksi kertovien lähteiden yhdistäminen tutkimuskirjallisuuteen ja aiempien tutkimuksien tuloksiin oli avainasemassa.

Tutkielmani rakenne on yhdistelmä temaattista ja kronologista järjestystä. Seuraavaksi määrittelen espanjantautia ja tärkeimpiä käsitteitä. Tämän jälkeen siirrytään Inarin epidemian käsittelyyn. Tapahtumia käsitellään kronologisesti, mutta samalla syvennytään temaattisesti tietyn aiheen ympärille. Viimeisessä käsittelyluvussa perehdytään kuolleisuuteen vaikuttaviin tekijöihin.

[9] Kalela 2006, 74–76, 83.
[10] Ukkonen 2000, 102.
[11] Kivimäki 2019, 10.
[12] Kivimäki 2019, 24.
[13] Ukkonen 2000, 21.

1.3. Yleisesti espanjantaudista

Ensimmäisen maailmansodan lopussa puhjennut pandemia levisi nopeasti ympäri maapalloa. Sitä on pidetty ihmisen lyhyen historian tuhoisimpana influenssapandemiana. Espanjantauti oli jopa sata kertaa normaalia epidemiavirusta tappavampi.[14] Sen todellinen tuho ihmishengissä on ongelmallinen ja kiistelty.[15] Arviot heittelevät 21 miljoonasta aina 50 ja 100 miljoonaan asti,[16] mutta todellisuudessa lopullinen lukumäärä on lähempänä 30 miljoonaa.[17] Suomessa on arvioitu menehtyneen korkeintaan 33 000 ihmistä, mutta eri alueiden, kuten kuntien välillä oli eroja kuolleisuudessa.[18]

Epidemia-aallot puhkesivat maailmalla muutaman kuukausien välein, alkaen ensimmäisen maailmansodan aikana keväällä 1918.[19] Toinen aalto puhkesi loppukesästä 1918. Aalto mielletään usein kohtalokkaimmaksi, sillä influenssavirus muutti muotoaan tappajavirukseksi.[20] Monet maat ja yleisesti virustutkijat ovat mieltäneet espanjantaudin loppuneen vuonna 1919. Kolmas aalto olisi siinä tapauksessa ollut niin kutsuttu jälkiaalto[21]. Historiantutkijat kuitenkin mieltävät viimeisen aallon osuvan enemmin alkuvuoteen 1920. Suomen kohdalla tähän viittaavat aikalaiskäsitykset, kuolleiden ikäjakauma sekä taudin yleinen luonne.[22] Kuten nähdään, kuolleisuuden lisäksi myös esiintyneistä aalloista ollaan erimielisiä. Tutkielmani kannalta on tärkeää noteerata viimeisen aallon kiistanalaisuus, sillä nimenomaan neljäs eli viimeinen aalto koskettaisi Suomessa Inaria. Tutkielmassani pidetään vuoden 1920 talven aaltoa viimeisenä.

1.4. Termit ja käsitteet

Rakkaalla lapsella on monta nimeä ja niin on myös vuoden 1918–19 influenssapandemialla. Pandemioita on usein päädytty kutsumaan kuvitellun alkuperämaan mukaan: espanjalainen leidi (engl. Spanish lady)[23] ja espanjantauti ovat hyviä esimerkkejä tästä. Sotasensuurin puuttuminen leimasi sodassa neutraalina olleen Espanjan. Nimitysperinteeseen liittyy myös ksenofobinen[24] käsitys taudin tuntemattomasta syntyperästä. Espanjantauti-nimitys onkin länsimaisten tiedotusvälineiden kehittämä. Merkittävänä lähteenäni ovat aikakauden sanomalehdet, joten on johdonmukaisinta, että käytän tutkielmassani nimitystä espanjantauti. Todennäköisimmiksi

[14] Linnanmäki 2006, 2026.
[15] Mm. eri maiden lukujen luotettavuuden ja puutteiden takia. Ks. Linnanmäki 2005, 59.
[16] Linnanmäki 2006, 2027.
[17] Linnanmäki 2005, 58; Phillips & Killingary 2003, 3–4.
[18] Linnanmäki 2005, 163; Linnanmäki 2006, 2028.
[19] Linnanmäki 2005, 55.
[20] Phillips & Killingary 2003, 17.
[21] Muuntuneen viruksen aiheuttama epidemia(-aalto).
[22] Linnanmäki 2005, 54–59, 62–71.
[23] Phillips & Killingary 2003, 16.
[24] Vieraskammo, muukalaispelko/-viha.

lähtöpisteiksi on tarjottu Pohjois-Ranskaa, Etelä-Kiinaa ja Yhdysvaltojen Keskilänttä,[25] mutta todellisuudessa alkuperämaa on edelleen epäselvä. Espanjantaudin etiologiasta ja epidemiologiasta saisi varmasti tehtyä oman tutkielmansa. Seuraavaksi pyrin kuitenkin tutkielman sallimissa rajoissa esittelemään taudin syitä ja virologiaa. Aloittaen ruohonjuuritasolta eli viruksista.

Mikrobit eli mikro-organismit ovat yksinkertaisia, usein yksisoluisia eliöitä, jotka eivät näy edes mikroskoopeilla. Ne ovat näin ollen bakteereja pienempiä ja muun muassa virukset kuuluvat mikrobeihin. Tartuntatauti eli infektiotauti tarttuu herkästi muun muassa viruksen siirtyessä eliöstä toiseen. Siirtyminen tapahtuu joko suoraan tai välillisesti: hengitysteiden tai suun kautta pisara-, aerosoli- tai kosketustartuntana. Toisin sanoen pelkkä kerääntyminen yhteen riittää alustaksi viruksen leviämiselle.[26] Espanjantauti tarttui hyvin tavallisissa olosuhteissa ja erittäin helposti.

Influenssa on helposti tarttuva hengityselinten tauti. Taudin tunnusomaisiin oireisiin on vuosisatojen ajan kuulunut kova kuume, väsymys, lihaskivut, yskä ja päänsärky. Taudinaiheuttaja A-influenssavirus tunnistettiin vasta 1930-luvulla ja samalla siirryttiin modernin virologian aikaan. Taudinaiheuttajaa ei siis tunnettu 1920-luvulla.[27] Monilla eläimillä on omat influenssa A-viruksensa, joten virus voi siirtyä eläimistä ihmisiin. Espanjantauti osoittautui lintuvirukseksi vuonna 2005.[28] Sen pintarakenteen proteiinien tehtävänä oli edistää viruksen tartuttavuutta ja lisääntymistä esimerkiksi muuntumalla helposti. Muuntumisen takia influenssan voi sairastaa elämän aikana useita kertoja ja siksi se esiintyy vuosittaisina epidemioina. Epidemia on tartuntatauti, joka leviää huomattavalla nopeudella merkittävään osaan (tiettyä) väestöä. Epidemioiden voimakkuus vaihtelee sen mukaan, kuinka läheinen valloillaan oleva virus on edeltäjäänsä verrattuna. Paikallisen vaihtelevuuden määrittelee vallitsevan väestön immuniteettitaso käynnissä olevaa virusmuunnosta vastaan.[29]

Pandemian käsite on ajan mittaan muuttunut. Pandemian erottaa epidemiasta sen laajemman levinneisyyden kautta. Nykyään sen katsotaan tarkoittavan maailmanlaajuisesti levinnyttä vakavaa tartuntatautia eli epidemiaa. Virologiaan pohjautuen pandemian kuuluu täyttää seuraavat ehdot: sen täytyy alkaa tietyltä maantieteelliseltä alueelta, levitä nopeasti koko maapallolle, aiheuttajavirus on täysin uudentyyppinen eikä maailman väestöllä ole immuniteettia sitä vastaan. Pandemia voi alkaa minä vuodenaikana tahansa eikä sen puhkeamisessa voida nähdä säännöllistä sykliä.[30] Se kuitenkin katkaisee epidemioiden vuosisyklin pitkällä aikavälillä tarkasteltuna.[31] Espanjantauti oli maailmanlaajuinen pandemia, mutta Inarin eli paikallisella tasolla myös epidemia.

---

[25] Linnanmäki 2005, 9, 54–55; Linnanmäki 2006, 2026.
[26] Linnanmäki 2005, 33, 38.
[27] Linnanmäki 2006, 2023–2024.
[28] Linnanmäki 2006, 2026.
[29] Linnanmäki 2005, 34–35.
[30] Linnanmäki 2006, 2025.
[31] Linnanmäki 2005, 35.

2. Inarin tapahtumien alkuvaiheet

2.1. Inari ja sen väestö

Inari on pinta-alaltaan Suomen suurin kunta ja se sijaitsee Lapissa. Vielä 1900-luvun alku puolella oli käytössä piirilääkäripiirit. Inari kuului Kittilän piiriin.[32] Piirit oli muodostettu noudattaen läänialueita, joten Kittilän piiriin kuuluivat Inarin lisäksi itse Kittilä, Enontekiö, Muonio, Pelkosenniemi, Savukoski, Sodankylä ja Utsjoki. Pinta-alueeltaan se oli huikeat 59 000 km², mutta asukkaita kunnissa oli yhteensä vain noin 16 000. Etäisyydet olivat hurjia harvaanasutulla seudulla. Kittilässä asuvan piirilääkäri Gunnar Hjeltin tehtävä oli toimia piirinsä valvojana ja hän raportoi piiristään lääkintöhallitukselle.[33] Piirilääkärin tehtävät eivät olleet vaivattomia. Asuinpaikkansa Kittilän ulkopuolelle, sairaanhoito toteutui vain muutaman kerran vuodessa. Ne olivat pääasiassa rokotus- ja ruumiinavausmatkoja. Niiden yhteydessä oli satunnaisesti muodollinen vastaanotto. Tästä johtuen sairaanhoidosta vastasivat käytännössä kuntien palkkaamat kunnanlääkärit ja valtion varoin palkatut alueläkärit. Inarilla ja Utsjoella oli yhteinen alueläkäri espanjantaudin aikana nimeltään Yrjö Jukola. Kunnanlääkäriä ei taas Inarissa ollut ollenkaan. Tämä oli hyvin yleistä 1900-luvun alun maalaiskunnissa.[34] Lääkäreitä Inarissa oli siis kaksi. Kaukana asuva piirilääkäri Hjelt ja kahdesta suuresta alueesta vastaava alueläkäri Jukola.

Asukkaita Inarissa on arvioitu olleen vuonna 1920 noin reilu 2000.[35] Inarin alkuperäisistä asukkaista polveutuvia saamelaisista oli noin 47 % koko väestöstä ja toinen puoli eli noin 53 % olivat suomalaisia uudisasukkaita.[36] Avioliitot näiden kahden ryhmän kesken olivat vielä suhteellisen harvinaisia ja perustuivat monesti muuhun kuin rakkauteen, kuten molemmin puoleiseen taloudelliseen hyötymiseen.[37] Saamelaisten elämäntapa eli elinkeinot jakautuivat niin ikään kahtia. Kaksi kolmasosaa oli kalastajasaamelaisia tai toiselta nimeltään kruununmetsätorppareita. He pääasiassa kalastivat, kasvattivat perunaa ja viljaa omiin tarpeisiinsa. Monilla oli ympäri vuoden asuttavia hirsimökkejä, joihin kuului navetta lehmineen ja lampaineen. Toisen saamelaisryhmän muodostivat tunturisaamelaiset. He elivät puolittaista paimentolaiselämää. Heidän pääasiallinen elinkeinonsa muodostui poronkasvatuksesta. Jos jollakin oli vakituinen asuinpaikka, se oli pienehkö torppa. Kaiken kaikkiaan Inarin kunta koostui, enemmän tai vähemmän syrjäkyliksi kutsuttavien asumusten yhteisöstä, jotka kävivät kauppaa erityisesti Norjan suuntaan.[38]

---

[32] Linnanmäki 2005, 22–23, 229, Liite 1.
[33] Lääkintöhallitus oli kollegiaalinen virasto, jonka vastuualueeseen kuului kulkutautien hoito.
[34] Linnanmäki 2005, 184.
[35] Vahtola 1998, 91.
[36] Linnanmäki 2005, 120.
[37] Aikio 1998, 49–53.
[38] Linnanmäki 2005, 121.

2.2. Taudin saapuminen ja leviäminen

Suomessa espanjantauti alkoi jo keväällä 1918. Näytti pitkään siltä, että Inari ja koko Lappi säästyisivät taudilta, mutta lopulta se saapui Lappiin lokakuussa 1918.[39] Ensimmäisenä taudin koki Kittilä, jossa kuolleisuus oli suurta. Myöhemmin marraskuussa tauti saapui Norjan rajalla sijaitseviin syrjäkyliin Utsjoella ja Inarissa. Tautitapauksia oli noin parikymmentä, mutta alueläkäri Jukolan saapuessa olivat sairastuneet jo paranemaan päin. Menehtyneitä oli Inarissa loppujen lopuksi yksi. Taudin kesy luonne aiheutti ihmetystä, sillä taudin tiedettiin liikkuvan ankarana Norjan puolella. Alueläkäri Jukola kuitenkin määritteli Lapin kärsivän nimenomaan espanjantaudista, sillä lapsien ja vanhusten sairastavuus oli normaalia korkeampaa. Ruotsista tullut toinen aalto puhkesi piirilääkäri Hjeltin mukaan alkuvuonna 1919, jolloin Muonio ja Enontekiö kärsivät suuresti. Koko Suomen mittakaavassa viimeisin, mutta Lapissa vasta kolmas todistettu aalto, alkoi joulukuussa vuonna 1919. Aalto saapui kohtalokkaana myös Inariin alkuvuonna 1920, josta se jatkoi matkaansa Utsjoelle, Sodankylään, Pelkosenniemelle ja lopulta Savukoskelle.[40] Eli espanjantautia esiintyi Lapissa jo ennen vuoden 1920 talvea, mutta taudista kärsivät pääasiassa Inarin lähikunnat eikä Inari itse.

Inaria vaivannut epidemia-aalto tuli kauppamatkustajien mukana Norjasta.[41] Alueläkäri Jukola kirjasi ensimmäiset tapaukset 10.1.1920 Norjan Näätämöstä palanneista, Kaamasen kylän inarilaisista. Seuranneen viikon aikana sairastui ensin muu talon väki, sitten Reisivuonoon vievän ”Norjan tien” talot ja lopulta koko kirkonkylä[42] lähialueineen.[43] Tauti levisi ennen tammikuun loppua koko pitäjään. Aikalaisilla oli omia ajatuksia taudin saapumisesta Inariin:

> […] Se tuli yhtäkkiä ja yhtä aikaa koko tähän Inarin pitäjään. Niin se teki. Se tuli aivan kuin tuulen mukana. Aikaista kevättalvea se olikin. Että kyllä se tietenkin tuulen mukana tuli.[44]

Samanlaisia uskomuksia on havaittu ympäri Lappia. Esimerkiksi kemijärveläiset uskoivat taudin levinneen kovien tuulien ja myrskyn seurauksena. Taudin siemenet olivat levinneet maan eteläosista.[45] Uskomusten laajenemista edesauttoi se, että espanjantauti levisi räjähdysmäisen nopeasti ympäri Inaria, joten tauti koettiin lähes yhtäaikaisesti koko alueella.[46] Jussa-Pekka Kiviniemi toteaakin haastattelussaan, että ”Kyllä kaikki tuli ympäriinsä yhtä aikaa sairaaksi.”[47]

---

[39] Vahtola 1998, 90.
[40] Linnanmäki 2005, 108–110.
[41] Lehtola 1998b, 331; Linnanmäki 2005, 110.
[42] Inarin kirkonkylä eli Inari. Inari on kunnan toiseksi suurin taajama-alue Ivalon jälkeen.
[43] Vahtola 1998, 90; Linnanmäki 2005; 114.
[44] Haastattelu 1979–1989, Kiviniemi Jussa-Pekka, tallentaja tuntematon mies.
[45] Linnanmäki 2005, 112.
[46] Vahtola 1998, 91.
[47] Haastattelu 1979–1989, Kiviniemi Jussa-Pekka, tallentaja tuntematon mies.

Pian sairastelujen lisäksi alkoi kuulua kuolemantapauksia ympäri pitäjää. On mahdollista, että espanjantauti oli vienyt ihmishenkiä jo ennen lääkäri Jukolan kirjaamia ensimmäisiä sairastapauksia. Partakon kuolleiden luetteloon oli kuolonuhreja merkitty jo 7. tammikuuta. Samaan luetteloon oli viikkoa myöhemmin merkitty menehtyneen kaksi ihmistä. Näiden tapausten kohdalla on nykyäänkin vaikea sanoa, oliko kuolinsyy todella espanjantauti. Kirkkoherran tehtävä oli päivittää kuolleiden luetteloa, mutta kirkkoherra Jalmari Tela oli itse sairasvuoteella pitkän tovin. Hän ei kyennyt suorittamaan lukuisia tehtäviään ja tämän vuoksi osa merkinnöistä tehtiin vasta espanjantaudin päättymisen jälkeen. Ei siis voida varmuudella sanoa, koska espanjantauti vei ensimmäiset uhrinsa.[48] Huomiota herättänyt ja usein kirkonkylän ensimmäiseksi mielletty kuolemantapaus oli kirkkoherran vaimo Hilja Tela. Hän oli kuollessaan vasta 32-vuotias.[49]

Espanjantauti oli saanut tavalla tai toisella mahdollisuudet levitä tasaisesti kaikkialle, vaikka mitään suuria markkinoita tai tapahtumia ei järjestetty tammi-helmikuun aikana. Yhteiseksi koettu hätätila, oli ilmeisesti saanut ihmiset liikkeelle.[50] Kyseinen liikkuminen oli varmasti osaltaan tehnyt taudin leviämisen mahdolliseksi. Samalla se kertoo eräänlaisesta yhteisöllisyydestä. On mielestäni hyvin merkittävää, että inarilaiset auttoivat toisiaan hädän hetkellä. Yhteisöllisyyden ja kollektiivisten kokemusten puolesta puhuu myös moni haastattelussa annettu kuvaus. Aikalaiset kertovat, kuinka omat sukulaiset tai naapurit lähtivät auttamaan tuttujaan.

Maria Kokko muistelee haastattelussaan, että ”Postimies oli viemässä sanaa eteenpäin ja toinen toistansa autettiin.”[51] Tuomas Tanhua oli taas vasta 13-vuotias espanjantaudin aikana. Hän ei itse sairastunut, mutta samassa talossa asunut Hannes sairastui. Taudista parannuttuaan, Hannes päätti auttaa naapurin Viljamia ja tämän äitiä. Tuomas kertoo haastattelussaan seuraavaa:

> Kun Viljamin äiti tuli sairastumisesta sanomaan, oli Viljami jo kerta kaikkiaan kuin lankavyyhti! Niin pehmeä ja se ei pystynyt itseään liikuttamaan eikä Viljamia siirtämään. Löi niin äkkiä hirveä kuume. Hannes sitten hoiti ja piti lämpimänä koko sitä taloa. Lakanoita kasteli ja hoiti lakanakääreitä koko ajan. [52]

Tuomas Tanhua muistelee myös, että yleinen suositus oli, ettei kylässä pitäisi käydä espanjantaudin riehuessa niin valloillaan. Hän kuitenkin toteaa, että ”Pakkohan se oli toinen toista käydä auttamassa! Äitikin kolmen perheen karjaa hoiti eikä äiti sairastanut.”[53] Pienistä kylistä koostuvan Inarin ihmiset pitivät kaikesta päätellen yhtä, auttamalla toisiaan yleisistä suosituksista huolimatta.

---

[48] Linnanmäki 2005, 114.
[49] Lehtola 1998b, 332.
[50] Vahtola 1998, 91.
[51] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva.
[52] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.
[53] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.

2.3. Terveydenhuollon toimijat ja ongelmat

Muutamassa päivässä oli koko kirkonkylä ja sen lähialueiden asukkaista sairaana liki kaikki, noin 180 ihmistä. Terveenä tiedettiin olevan noin kymmenenkunta ihmistä ja välillä vain kourallinen. Piirilääkäri Hjelt oli sairastunut espanjantautiin itse jo lokakuussa 1919. Tämän jälkeen hän oli kokenut uupumusta työtaakasta, ajoittaisia kuumepiikkejä, yleistä heikkoutta ja hermostuneisuutta. Hän oli tammikuussa 1920 edelleen sairaslomalla oireidensa takia.[54] Apteekkari J.R. Eräsen mukaan alueläkäri Jukola oli aloittanut paikkailemaan tilannetta ja ”mobilisoimaan” terveitä, määräten heitä pilkkomaan puita ja lämmittämään huoneita. Apteekkarin oma vaimo keitti kauravelliä ja kävi jakamassa sitä sairaille.[55] Piirilääkäri Hjeltin sairasloma teki tilanteesta vaikeamman, vaikka ei voida varmuudella sanoa, kuinka paljon hänen läsnäolonsa olisi tilanteessa auttanut. Hänen vastuullaan oli koko piirilääkäripiiri eikä ainoastaan Inari. Alueläkäri Jukolan toimenpiteet kertovat joka tapauksessa hoitohenkilöstön vähäisyydestä ja huonosta valmistautumisesta espanjantautiin. Yksilöt alkoivat toimimaan hädän keskellä ja lopulta terveydenhuolto nojasi näihin ihmisiin. Aikalaiset kertovat kokemuksiaan tilanteesta:

> Siellä oli kylälääkäri Inarissa. Mutta sehän oli semmoinen tauti se espanjantauti… Eivät tienneet mikä se oikein on. […][56]
>
> Ei se kahteen viikkoon kerennyt riisumaan peskiä[57] pois. Se kiersi tuolla porolla ja oli se hidasta se matka. Ihme kyllä, että se jaksoi niinkin paljon.[58]
>
> […] Silloin espanjankin aikana niin ei ollut mitään muuta kuin se Jukola niminen lääkäri. Kauhea juoppo ja semmoinen.[59]
>
> […] Yksi lääkäri oli. Se oli ensin täällä Inarissa, mutta muutti sitten tonne Ivaloon. Se oli ainoastaan. Sitten oli joku kuppari[60] ja hieroja. Muita ei oikein ollut.[61]
>
> Oli yksi lääkäri, mutta ei ollut semmoisia lääkkeitä, jotka olisi tehnyt mitään sille espanjantaudille. Viinaa taisivat antaa ja alkoi pelastumaan ihmisiä. Se oli ainut lääke sitä vastaan. Apteekkari antoi pirtua.[62]
>
> Hän (lääkäri) on hoitanut sairaalan, hoitanut jokaisen kodin sairaat, huolehtinut elintarpeiden toimittamisesta ja huoneiden lämmittämisestä. Onpa hän kerran kesken muun saanut olla pappinakin! Eräs raskaana ollut vaimo synnytti taudin takia kesken. Tohtori otti lapsen kotiinsa, kääri pienokaisen puuvillaan ja piti lämpimillä pulloilla yllä sen ruumiinlämpöä, juotti sitä

[54] Linnanmäki 2005, 115, 187.
[55] Helsingin Sanomat 29.2.1920.
[56] Haastattelu 6.7.1983 & 13.1.1983, Ranta Katri, Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[57] Perinteinen saamelainen poronnahasta tehty turkkimainen, pitkä vaate.
[58] Haastattelu 1979–1989 väliltä, Tanhua Tuomas, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[59] Haastattelu 9.10.1984, Luukkari Selma, tallentaja Nykänen Irmeli.
[60] Kuppauksen suorittaja. ”Paha” ja ”vanha” veri poistetaan elimistöstä.
[61] Haastattelu 1979–1989 väliltä, Nikula Onni Armas, tallentaja Rensujeff Kaija.
[62] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva.

> pullomaidolla, pesi ja kapaloi. Mutta kun tytöstä ei sittenkään näyttänyt eläjää tulevan, kastoi hän sen hätäkasteeseen. Kolmen vuorokauden kuluttua pienokainen seurasi äitiään.[63]
>
> Lääkäreitä oli yksi täällä. Eihän se sen ajan kulkuneuvoilla – kerran se taisi käydä Ivalossa ja siihen se jäi, kun sairastui itsekin. Siihen saatiin jonkin verran huojennusta, kun tuolta Oulun diakonissalaitokselta lähetettiin tänne kaksi diakonissaa. Toinen Inariin ja toinen Ivaloon. Ja diakonissan parhaana lääkkeenä oli konjakki. Se hoiti näitä sitten pulverin ja konjakin kanssa. […] [64]

Pahimpien viikkojen aikana lääkäri Jukola kiersi talosta taloon lähes taukoamatta, kunnes sairastui itsekin. Hän lääkitsi potilaita pääasiassa aspiriinilla tai konjakilla, joka oli sekoitettu keitettyyn maitoon tai veteen. Usein potilaiden käskettiin ottamaan pirtua, jota säilöttiin apteekin varastossa. Nopeasti se loppui apteekista kokonaan. Suomessa voimassa olevan kieltolain mukaan pirtua sai olla vain apteekissa, joten sitä ei ollut loppumisen jälkeen enää helposti saatavilla.[65] Viinaa ei saanut tuoda myöskään Norjan kauppareissujen mukana Suomeen. Viranomaiset valvoivat tullien avulla salakuljetusta.[66] Alkoholia pidettiin inarilaisten keskuudessa toimivana lääkkeenä, joten sen loppuminen apteekista ja vaikea saatavuus oli varmasti tuntunut pahalta takaiskulta.

Alkoholin lisäksi hoitamisessa käytettiin kylmiä kääreitä, jotka asetettiin rinnan päälle sekä kuumepulveria.[67] Tervan polttamisen tuvassa uskottiin myös auttavan tautiin.[68] Kuumaa vettä ja lämpökääreitä on niin ikään käytetty.[69] Sauna on löytynyt melkein jokaisesta talosta, joten inarilaiset hyödynsivät niitä ahkerasti.[70] Lääkäri Jukola oli myös neuvonut, ettei pariin viikkoon saanut vetää sisään raitista eli viileää ilmaa. Jos potilas poikkesi parin viikon vuodelevosta ja sisäilmasta, oli laitettava vahva villavaate suun eteen.[71] Osa inarilaisista harrasti myös eristäytymistä – ikään kuin karanteenia. He tervehtivät ihmiset pihalla välimatkan päästä tai ikkunasta, eikä tupaan eli kotiin päästetty ketään ulkopuolista. Näin osa taloista säästyi taudilta kokonaan.[72]

Sairaanhoitaja Yliojan mukaan saamelaiset turvautuivat perinteisiin ja tuttuihin hoitokeinoihinsa, kuten hierontaan. Osaa näistä keinoista sairaanhoitaja piti haitallisina, vaikkakin hänen mukaansa espanjantauti oli hyvällä tavalla herättänyt ihmiset näkemään, että tauti todella tarttuu. Tämä oli johtanut ihmisten omatoimisuuteen ja varotoimiin.[73] Vilho Mannermaa toteaa

---

[63] Pohjolan Sanomat 3.3.1920.
[64] Haastattelu 1979–1989 väliltä, Tanhua Tuomas, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[65] Lehtola 1998b, 331.
[66] Lehtola 1998b, 277–278.
[67] Haastattelu 9.10.1984, Luukkari Selma, tallentaja Nykänen Irmeli; Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.
[68] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja; Lehtola 1998b, 333.
[69] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva; Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[70] Haastattelu 1979–1989, Nikula Onni Armas, tallentaja Rensujeff Kaija.
[71] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.
[72] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja; Lehtola 1998, 333.
[73] Kaleva 28.2.1920.

haastattelussaan, että ”Nykyään on ihan eri luokkaa tuo torjunta, mitä se silloin oli.”[74] Tosiasiassa lääkettä tai parannuskeinoa tautiin ei ollut.[75] Käytetyt lääkkeet ja hoitotoimenpiteet olivat kipua lievittäviä menetelmiä ja lääkintöhallituskin osasi suositella pääasiassa vuodelepoa.[76] Rokotusta tai täsmähoitoa ei voitu kehittää, koska itse taudinaiheuttaja oli tuntematon. Tämä aiheutti lääkäreissä jakautuneita tunteita. Vielä 1900-luvun alussa lääketiede painottui bakteriologiaan ja espanjantaudin sanotaan olleen bakteriologisen nousukiidon pahin horjuttaja.[77]

Lääkäri Jukola lähetti hätäsanoman lääkintöhallitukselle 24. tammikuuta ja uudelleen 27. tammikuuta pyytäen apuunsa kahta sairaanhoitajaa. Myös maaherra Matti Nandelstam oli saanut tiedon nousevasta kuolleisuudesta ja pyysi lääkintöhallitukselta niin ikään apua. Oulusta lähetettiin lopulta kaksi diakonissaa: Helena Matilainen ja Olga Mustonen. Heidän tehtävänään oli käydä sairaiden kodeissa, auttaa siellä perustarpeissa ja sairaiden hoidossa.[78] Kiertäminen oli todella tarpeen, sillä sairaalaan oli monelle liian pitkä matka ja kaikki täytyi yrittää hoitaa kotona.[79] Toinen näistä diakonissoista jäi Inariin kirkkoherra Telan vaimoksi,[80] mutta loppujen lopuksi kaksi kiertävää sairaanhoitajaa ei riittänyt vastaamaan Inarin hätään.

Terveydenhuolto ei ollut millään tavalla varautunut tilanteeseen. Inarissa sijaitsevassa sairaalassa oli vain seitsemän vuodepaikkaa, joten se oli täynnä alta aikayksikön. Pian sairastuivat sairaanhoitaja Ylioja sekä hänen kaksi apuriaan. Ylioja laittoi oman palvelijansa hoitamaan potilaita, mutta pian tämäkin oli vuoteenoma. Lopulta oltiin tilanteessa, jossa sairaalaa oli täysin pimeänä. Kenelläkään ei ollut vointia vaihtaa öljylamppuja. Asian huomasi saksalaissyntyinen kullankaivaja Otto Schneider. Siitä huolimatta, että hänellä oli kotona sairaana vaimo ja lapsi, hän ryhtyi hoitamaan sairaalaa: lämmitti huoneet, keitti ruuat ja lääkitsi potilaita. Hän hoiti myös kirkonkylän talojen potilaita.[81] Neiti Ylioja oli kerännyt koko talon täyteen sairaita, joten Schneiderillä oli kädet täynnä työtä.[82] Osa terveistä ja parantuneista, kuten rajavartioston sotilaat kapteeni Väinö Suvirinteen johdolla, alkoivat auttamaan erityisesti Inarin syrjäkylien asukkaita. Kävi vain yleensä niin, että oli jo liian myöhäistä auttaa. Ihmiset olivat joko parantuneet tai useimmin menehtyneet.[83]

---

[74] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[75] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[76] Lehtola 1998b, 331.
[77] Linnanmäki 2005, 189–190.
[78] Lehtola 1998b, 334; Linnanmäki 2005, 115.
[79] Haastattelu 9.10.1984, Luukkari Selma, tallentaja Nykänen Irmeli.
[80] Haastattelu 1979–1989, Tanhua Tuomas, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[81] Kaleva 28.2.1920; Vahtola 1998, 93.
[82] Lehtola 1998b, 332.
[83] Vahtola 1998, 92–93.

3. Epidemian huippu ja päättyminen

3.1. Oireiden kirjo

Epidemian huippu ajoittui tammi-helmikuun taitteeseen eli sen jälkeen, kun hätäsanoma on lähetetty lääkintöhallitukselle. Tammikuun lopussa kuoli noin 3–6 henkeä päivässä ja helmikuun ensimmäisen viikon aikana kuoli jopa 80 ihmistä. Espanjantauti saattoi iskeä yllättäen. Aikalaiset kertovatkin monia tarinoita siitä, kuinka syrjäkyliltä lähdettiin noutamaan apua, mutta kesken kaiken taudin aiheuttama uupumus iski ja ihmiset kuolivat ulkona pakkaseen. [84]

> Akujärven kylästä toi veli veljeään sairaalaan, kookasta ja jykeväntekoista miestä. Siinä hän hetken istui apteekissa ja katkonaisin hengähdyksin kertoi koko ikänsä olleen terveenä. ”Joko hän nyt tappaa?” tuumi. Seuraavana päivänä tappoi. Veli lähti takaisin kotiin hevosellaan – matkaa oli noin 6 peninkulmaa. Mutta ei päässyt nuorukainen kuin noin 10 kilometrin päähän, niin jo jäi taipaleelle.[85]

Aina ei haettu apua tien päälle lähtiessä. Terveet asettivat itsensä alttiiksi espanjantaudille, kun he tekivät töitä, joita taudin seurauksena syntyi. Influenssan korkea kuume ja väsymys löivät yhtäkkiä esimerkiksi silloin, kun vainajia kuljetettiin kirkonkylälle haudattavaksi.

> Oliko se nyt Asseri, kun ne olivat tuoneet Akujärveltä vainajia tänne Inariin ja sitten lähtivät takaisin. Eivät olleet ketään sairastaneet vielä. Oli saattueessa hevosryhmä ja tämä Asseri jälkimmäisenä siinä porukassa. Totta kai sille oli sitten tullut kylmä ja arveli, että kävelee vähän. Lähti kävelemään ja sitten vointi loppui ja hevonen meni omiaan. Se oli kaatunut väsymyksestä ja jäätynyt järvelle. Hevonen tuli tyhjänä järven päähän, missä oli se kämppä. ”Mitä se Asseri oli hevosensa päästänyt?” mietittiin ja lähtivät laukottamaan sinne vastaan. Ei siinä ollut enää mitään, se oli kuollut. Se tuli niin äkkiä, varsinkin niille, jotka ottivat tuolla lailla riskiä, kun tilanteessa iski tauti.[86]

Aikalaiset kokivat taudin tunnusomaiseksi piirteeksi äkillisesti nousevan kuumeen, joka kesti monta päivää.[87] Oireiden kirjo oli kuitenkin kattava: kova yskä, vilunväristykset, päänsärky, väsymys, ruokahaluttomuus ja lihaskivut. Harvinaisempia olivat nenäverenvuoto ja vatsaoireet. Väsymystä ja masennusta saattoi kokea vielä viikkojenkin jälkeen. Näitä tavanomaisen influenssan oireita esiintyi suuremmalla osalla sairastuneita.

Espanjantaudista kriittisen tekivät sen vakavat jälkitaudit (toiselta nimeltään lisätaudit). Komplikaatiot puhkesivat yleensä vasta uskotun parantumisen jälkeen. Yleisimpiä näistä olivat keuhkoputkentulehdus ja äkillinen keuhkokuume. Lääkäri Jukola kuvasi tautia nimenomaan nopeasti kehittyväksi keuhkokuumeeksi, joka kesti noin 1–5 viikkoa. Lisätaudeiksi hän oli kirjannut ylös

[84] Linnanmäki 2005, 118.
[85] Pohjolan sanomat 3.3.1920.
[86] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.
[87] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki; Haastattelu 1979–1989, Nikula Onni Armas, tallentaja Rensujeff Kaija.

houretiloja, psykooseja, munuaistulehduksia, välikorvan tulehduksia tai hermotulehduksia halvausoireineen.[88] Taudin äärimmäiseen muotoon sairastuneille diagnosoitiin aikuisen hengitysvaikeusoireyhtymänä (ARDS) tunnettu sairaus. Yhtymään kuului usein verenvuotoa, joka sinersi kasvot lähes kokonaan. Tämä ankara muoto saattoi tappaa jopa parissa päivässä ja sitä esiintyi usein nuorilla aikuisilla. Syanoosi eli ihon sinerrys koettiin yleisesti maailmalla ja inarilaisten keskuudessa erityisen pelottavaksi.[89]

3.2. Kovat kohtalot

Espanjantauti jatkui vahingollisena helmikuun loppuun asti, jolloin jylläsivät eritoten jälkitaudit. Riskiryhmään kuuluivat perinteiset vanhukset sekä odottavat äidit.[90] Inarissa toteutui myös espanjantaudin pelätty ja poikkeuksellinen ominaispiirre eli nuorten aikuisten suuri kuolleisuus.[91] Valtaosaa espanjantautitutkimuksista eroten, Inarissa aikuisia naisia kuoli miehiä enemmän.[92] ”Ihan tuollaista nuorta ihmistä, joka yleensä on terve, niin tauti vei eniten. Parasta väkeä!” kuvailee Jussa-Pekka Kiviniemi.[93] Aikalaiset olivat huomanneet kyseiset ominaisuudet jo talvella 1920.

Monet kertoivat haastatteluissa tosielämän tarinoita autioituneista taloista, joissa ei enää talven 1920 jälkeen asuttu. Taloista oli mennyt vaihtelevasti joko suurin osa perheenjäsenistä tai koko perhe.[94] Aikalaiset kokivat lapsien kestäneen taudin paremmin, vaikka todellisuudessa heitä kuoli paljon Inarissa. Tämä ei noudattanut enää taudin yleiskuvaa, sillä yleisesti leikki- ja kouluikäiset säästyivät taudista.[95] Lapsien suuren kuolleisuuden voidaan katsoa olevan Inarin erityispiirre.

> […] Yhtä lailla iski lapsiin ja vanhempiin. Se oli niin, että varsinkin jos lähti vanhemmasta päästä, niin lapset ei pystyneet lämmittämään huoneita. Ne kerta kaikkiaan paleltuivat.[96]

> […] Lemmensivulta perheessä isä ja äiti kuolivat aiemmin. Lapset kestivät enemmän, kun oli kuumetauti. Tuli kylmä ja eihän ne lapset osanneet sitä huonetta lämmittää. Älysivät mennä navettaan, kun siellä oli lehmiä ja lampaita. Sinne menivät ja pärjäsivät, kunnes eläimetkin kuolivat. Sitten oli lapsetkin kuollut. Se oli kauhea löytö.[97]

---

[88] Linnanmäki 2005, 39–40, 116.
[89] Linnanmäki 2006, 2027.
[90] Linnanmäki 2006, 2027.
[91] Vahtola 1998, 91. Ikäjakauma noudattaa Euroopan yleiskuvaa.
[92] Linnanmäki 2005, 121; Vahtola 1998, 91.
[93] Haastattelu 1979–1989, Kiviniemi Jussa-Pekka, tallentaja tuntematon mies.
[94] Haastattelu 1979–1989, Kiviniemi Jussa-Pekka, tallentaja tuntematon mies; Haastattelu 6.7. & 13.7.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja; Haastattelu 1979–1989, Nikula Onni Armas, tallentaja Rensujeff Kaija; Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva.
[95] Linnanmäki 2005, 119–120.
[96] Haastattelu 1.12.1985, Tanhua Tuomas, tallentaja Kreivi Erkki.
[97] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.

> […] Isäntä jäykisty siihen penkkirahille istumaan hajareisin ja jäi siihen. Äiti oli sairaana pedillä ja sillä oli imevä lapsi vielä sylissä. Postimies Saijets Uula, joka kuljetti postia tuli Inarista Paloniemeen. Lunta oli satanut viimeksi eilen, mutta ei jäljen jälkeä pihalla eikä savua nouse. Oli pahat aavistukset, että mitähän taloon kuuluu. Avasi varovasti oven ja se näkee heti isännän siinä ja että on ajan jättänyt. Liikahti sitten jokin kauempana. Neljä lasta oli kerääntynyt taljojen päälle. ”No mitä tänne kuuluu?” kysyy Uula. ”Isä on kuollut, mutta äiti nukkuu tuolla sängyssä. Äiti on sairas.” Uula menee ja kohottaa peiton reunaa pikkusen, näkee lapsen elävänä vieressä. Mutta näkee heti, että kyllä äiti nukkuu ikuista unta. Laski peiton alas ja lapsen ylös. Nyt äkkiä lapset taljoineen rekeen. Oli ottanut ihan kuin sitä varten liikaporon mukaan! Peitteli lapset rekeen ja ajoi Partakkoon äitini kotitaloon.[98]
>
> Meidän perheessämme oli kaikki sairaana paitsi äiti. Minä itsekin sairastin viisi viikkoa ja tohtorikin sanoi isälleni minun pedin vieressä, että ”Taidamme jäädä lapsettomiksi”. Kun hänelläkin oli sairaana tyttö. Eikä sitten jäänyt muita kuin minä, isä ja äiti tietenkin. Mutta lapsia vain minä. Alkuaikoina meitä oli seitsemän kaikkiaan. Emme olleet ainoita tosin.[99]
>
> Menesjärven kylästä hiihti kirkonkylään muudan 13-vuotias poika 40 kilometrin matkan, leivän ja muun elannon hakuun. Hän oli talon ainoa jalkeilla oleva asukas. Äiti oli jo täällä ennen hoidettavana. Poika yöpyi muutamassa talossa ja kertoi aamulla nähneensä unissaan paljon enkeleitä porolla ajamassa. Poika vakuutti, että nyt on hänen äitinsä kuollut – olivat tulleet enkelit äitiä porolla noutamaan. Myönnettiin, että niin oli käynyt. Haikeat kyyneleet vierivät nuoren lappalaisen poskille.[100]

Lapset sairastuivat tautiin aikuisten tapaan kohtaloikkain seurauksin, mutta he parantuivat siitä aikuisia todennäköisemmin. Lapset menehtyivät usein aikuisten jälkeen, kun he olivat jääneet ilman huolehtivia käsiä. Kohtaloksi koitui kodin lämmityksen epäonnistuminen ja nälkä. Joskus lapset oli löydetty viime tipassa nälästä ja kylmästä kärsivinä. Pitkien välimatkojen takia suojaa oli haettu läheltä. Osa lapsista vältti taudin, mutta joutuivat todistamaan vanhempiensa kuoleman, tavalla tai toisella. Haastattelujen, joissakin tapauksissa hyvin yksityiskohtaisten kuvailujen avulla voi havaita, että tapahtumista on jäänyt elettäväksi trauma tai vähintäänkin kivulias muisto. Tapahtumat ovat voineet jättää ikuisia arpia nimenomaan lapsina espanjantaudin aikaan eläneille. Trauman voi toisaalta katsoa olevan myös inarilaisten yhteinen, joka on syntynyt jaetun kokemuksen kautta. Inarilaiset jakoivat kokemuksiaan sanomalehtiin, joka voisi viitata yhteisön tapaan käsitellä tunteita.

---

[98] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[99] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva.
[100] Helsingin sanomat 29.2.1920.

3.3. Maaliskuu sarastaa

Maaliskuun alkaessa oli espanjantauti tyystin loppunut. Jonkin verran jälkitaudeista kärsiviä hoidettiin vielä Inarin sairaalassa, mutta pääasiallisesti taudin pahin aika oli takana päin.[101] Kun haastatteluissa kysyttiin espanjantaudin kestosta, vaihtelivat vastauksien sisältö aina vuoden 1920 talvesta jopa kokonaiseen vuoteen.[102] Vaikka pahin aika kesti pari kuukautta, näkyivät epidemian seuraukset vasta maaliskuun aikana ja jatkui pitkän aikaa tulevaisuuteen. Kun tämä otetaan huomioon, ovat seurauksien erilaiset ilmenemismuodot todennäköisesti vaikuttaneet inarilaisten kokemuksiin taudin kestosta – poikkeusaika on kestänyt pidempään kuin vain kyseisen talven.

> Kyllä minä sen muistan, kun niitä alkoi ensiksi kuolemaan. Ihan lakkaamatta melkein ne kellot soivat. Sitten ne lopettivat kellojen soittamisen juuri sen takia justiinsa, kun niitä niin paljon kuoli. Siellä ne on Inariin haudattu kaikki.[103]

Inarin lopullista kuolleisuutta on vaikea sanoa varmuudella, ja arviot vaihtelevat aikaisempien tutkimusten kesken. Ongelmaksi muodostuu esimerkiksi kuolinsyiden epävarmuus tammikuun alussa ja kuolleiden rekisteröiminen. Kun kirkkoherra oli sairaana, jäi kuolleiden luettelo päivittämättä reaaliajassa. Lisäksi on todennäköistä, ettei kaikkia kuolemia ole ilmoitettu. Luettelossa vasta 24.4. kuollut henkilö oli todettu menehtyneen muuhun kuin espanjantautiin. Luettelon mukaan kuolleita olisi kokonaisuudessaan 190 ihmistä, mikä vastaa 9,8 % koko väestöstä.[104] Muut esitetyt luvut ovat 188–210 väliltä, jotka prosentuaalisesti pyörivät niin ikään lähellä 10,0 %. Normaalina vuosina vainajien määrä oli 20–30 väliltä. Sairastuneita oli lääkärin mukaan kunnan 2000 asukkaasta vähintään 1800, mutta todennäköisesti enemmän.[105] Kuolleisuuden ja sairastavuuden kokonaisluvut ovat joka tapauksessa huomattavia ja poikkeuksellisia Suomen mittakaavassa. Arvioiden on helppo omaksua olevan lähellä totuutta, tarkasteltaessa haastatteluiden ja sanomalehtien antamia kuvailuja.

Kun maaliskuu valkeni, oli kirkkoherra Tela tehnyt arvion orpolapsien määrästä. Hänen mukaansa orvoiksi oli jäänyt ainakin 120 lasta kaikista ikäluokista. Pienelle Inarin kunnalle määrä oli valtava. Haasteeksi muodostui lapsista huolehtiminen ja heidän sijoittamisensa. Inarilaisten puolelta oli ehdotettu orpokodin perustamista, mutta kysymyksesi jäi, kuka pystyisi ylläpitämään sitä. Hätä kantautui lääninviranomaisten tietoon. Maaherra Matti Nandelstamin johdolla perustettiin arvovaltaisista jäsenistä koostunut Lapin Apu-toimikunta. Toimikunta kokosi varoja ja auttoi koko Lappia lähettämällä apuretkikuntia varusteineen. Myös Pohjoispohjalainen Osakunta auttoi ja pani

[101] Vahtola 1998, 91; Lehtola 1998b, 332; Linnanmäki 2005, 119.
[102] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva; Haastattelu 1979–1989, Nikula Onni Armas, tallentaja Rensujeff Kaija; Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[103] Haastattelu 6.7.1983 & 13.1.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[104] Linnanmäki 2005, 119.
[105] Vahtola 1998, 91; Lehtola 1998b, 333.

toimeen keräyksen, jonka varoja ohjattiin myös orpolapsien hoitoon ja henkilökunnan palkkaukseen.[106] Itse toimikunta sai tehtäväkseen Inarin orpolapsista huolehtimisen. Se lähetti diakonissalaitoksen johtajan Elin Smarinin selvittämään tilannetta, sillä hän oli jo aikaisemmin käynyt Inarissa. Aluksi orpoja ja vanhuksia kerättiin sekä Riutulaan että Toivoniemeen. Riutula toimi Inarissa kansakouluna, vaikka se olikin kiinni espanjantaudin pahimpana aikana. Vaikka Riutula oli monella tapaa omavarainen, siellä oli tilaa vain reilulle 30 lapselle. Tästä johtuen ehdotti Smarinin avustusretkikunta Toivoniemestä orpokotia, joka kustannettiin lopulta valtion varoilla. Myöhemmin Toivoniemi siirtyi kunnan vastuulle ja sen johtajaksi jäi diakonissa Olga Mustonen.[107]

Toivoniemen juuret olivat 1800-luvun loppupuolella ja sen historia on värikäs.[108] Orvoksi jäänyt Katri Ranta muistaa Toivoniemen erityisesti vanhana nimismiehen talona, joka haastatteluhetkenä toimi ”jonkinlaisena tieteellisenä paikkana”. Hän myös kertoo rakennuksessa olleen kaksi kamaria, sali, keittiö, väentupa, varastorakennuksia ja aittoja. Kaiken kaikkiaan se oli kaunis paikka.[109] Hän muistelee orvoksi jäämistä seuraavasti:

> Kyllä minäkin sairastin, mutta en ollut niin kovin huonona. Selvisin, eikä se lapsilla ollutkaan niin, mutta vanhemmilla… Silloin taudin aikaan se orpokoti perustettiin ja ne, jotka orvoiksi jäivät, vietiin sinne. Minäkin olin siellä vähän aikaan. Olin jo aika iso tyttö – siinä neljäntoista. Minä lähdin sieltä maailmalle. […] En muista enää lukumäärää, mutta kyllä meitä oli aika paljon. Minun sisarukseni Eeva, Paavo ja Tauno olivat myöskin.[110]

Moni on kokenut espanjantaudilla olleen vaikutus Inarin vähittäiseen suomalaistumiseen. Veli-Pekka Lehtolan mukaan selvinneillä saamelaisilla ei ollut enää mahdollisuuksia vastata suomalaistumisen paineisiin. Pian espanjantaudin jälkeen tapahtunut Petsamon liitos toi paljon suomalaisia Inariin. Myös orvoiksi jääneet saamelaiset kasvatettiin Toivoniemessä suomalaisuuden muottiin esimerkiksi kielellisesti, joka vähensi kulttuurin ja tapojen säilymistä sekä jatkumoa sukupolvelta toiselle.[111]

Maaliskuussa huomattiin myös toisenlainen ongelma, nimittäin menehtyneiden hautaaminen. Epidemian huipun aikaan oli kirkkoherra potilaana eikä hän pystynyt siunaamaan haudattavia kuin vasta maaliskuussa. Maaliskuun sunnuntaipäivät koostuivat hautajaisista. Sunnuntaina 14.3. haudattiin 22 vainajaa, seuraavana liki 60 ja viimeisenä sunnuntaina jopa 90 vainajaa. Neljä miestä oli palkattu kaivamaan hautoja, mutta joukkohautojakin oli käytettävä. Helmikuussa ja vielä maaliskuussakin maa oli kivikovaa eikä kaivaminen käynyt helposti.

---

[106] Pohjolan Sanomat 31.3.1920; Perä-Pohjolainen 1.4.1920; Vahtola 1998, 95.
[107] Lehtola 1998b, 298, 333–334; Lehtola 1998a, 85; Vahtola 1998, 95; Haastattelu 6.7.1983 & 13.1.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[108] Lehtola 1998a, 79–87.
[109] Haastattelu 6.7.1983 & 13.1.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[110] Haastattelu 6.7.1983 & 13.1.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[111] Linnanmäki 2005, 121–122.

Ruumisarkuista oli myös jatkuva pula ja niitä tehtiin hajottamalla kaikenlaisia pakkauslaatikoita. Lautoja myös sahattiin pystymetsistä taukoamatta.[112] Myös Maria Kokko muistelee vuoden 1920 talven olleen erityisen kylmä:

> Oli aivan kamala pakkanen! Meilläkin ikkunat niin, että kun katseli Kangasniemelle päin, näkyi hyvä kuin puolet. Ja ankara oli lumentulo koko ajan![113]

Maaliskuun tilanne, orpolapsien määrä sekä ylipäätänsä Inarin suuri kuolleisuus, sai mittavaa valtakunnallista huomiota. Lehdistö heräsi hirvittelemään Inarin kauhuja ja spekuloimaan laajasti Lapin tuhon syitä. Tämä oli jollakin tapaa erikoista, sillä Lapissa Kittilä kärsi jo vuonna 1918 ankarasta epidemiasta ja suuresta kuolleisuudesta. Kittilä ei saanut samanlaista palstatilaa kuin Inarin tapaus myöhemmin. Kittilän epidemia sai huomiota Etelä-Suomen sanomalehdissä yhden maininnan verran.[114] Syy tähän saattaa löytyä Inarin tapauksen ajankohdasta. Vuosina 1918–1919 Suomi kärsi alueellisesti laajemmin rajusta pandemiasta,[115] mutta vuoden 1920 epidemia-aalto koski eritoten Lappia ja Savoa, jättäen muiden alueiden kuolleisuuden pienemmäksi. Näin lehdistö saattoi suunnata katseensa ja mielenkiintonsa Inariin, koska muualla tilanne ei ollut läheskään niin hektinen, vaikka tautia esiintyikin vuonna 1920 Etelä–Suomessakin. Toisaalta inarilaiset, kuten apteekkari J.R. Eränen kirjoittivat useaan otteeseen tapahtumista. Tämä antoi tämä tavoiteltua ensikäden tietoa ja kuvailuja sanomalehdille. Lukijoita oli helppo vangita seuraamaan kaukaisen Inarin kärsimystä.

Valtakunnallinen näkyvyys ja kokemusten jatkuva spekulointi oli vaikuttanut inarilaisten kokemuksiin maaliskuussa ja vielä sen jälkeenkin. Vilho Mannermaa kuvailee inarilaisten kokemuksia kuitenkin osuvasti: ”Olihan siinä hapuilemista moneksi aikaa, kun siitä on yritetty nousta ja selvitä. Mutta kyllä se ihminen yhdessä näkyy selviävän!”[116] Ihmiset pyrkivät yhdessä keksimään parannuskeinoja ja kamppailemaan tautia vastaan.[117] Laajasta pitäjästä ja syrjäkylistä huolimatta inarilaiset toimivat yhteisönä epidemian aikana ja kauan sen jälkeen. Yhteisönä toimiminen ja konkreettiset teot välittyvät haastatteluista ja esimerkiksi Toivoniemen tarinan kautta.

---

[112] Kaleva 28.2.1920; Linnanmäki 2005, 118–119.
[113] Haastattelu 1982, Kokko Maria, tallentaja Heinonen Eeva.
[114] Vahtola 1998, 95.
[115] Ks. Linnanmäki 2005, 72–82.
[116] Haastattelu 15.1.2010, Mannermaa Vilho, tallentaja Vaattovaara Merja.
[117] Vahtola 1998, 96.

4. Katastrofin syyt

Ei ole vain yhtä kaiken selittävää syytä sille, miksi Inarissa lähes 10 % väestöstä kuoli espanjantautiin. Katastrofin taustalla on monia eri tekijöitä ja niiden yhtenäinen vaikutus koitui inarilaisten kohtaloksi. Seuraavaksi tarkastelun alla ovat tekijät, jotka ovat vaikuttaneet Inarin tapahtumiin vuonna 1920. Alaluvut on jaettu esittelemään Inarin ominaispiirteitä eli tapauskohtaisempia syitä sekä enemmän universaalisemmiksi tai laajemmiksi kuvailtavissa olevia tekijöitä.

4.1. Inari suurennuslasin alla

Inariin ei johtanut vuonna 1920 varinaisia maanteitä. Kunnassa oli käytössä kaksi tärkeäksi koettua reittiä. Ensimmäinen oli Norjan yhteys eli ”Norjan tie”, joka vei aina Reisivuonoon saakka. Vasta maailmansotien jälkeen Reisivuonon kauppapaikka menetti merkitystään lisääntyneiden maanteiden takia. Toinen 1900–luvun alussa käyttöön otettu tie takasi Lapin keskiosassa sijaitsevan Sodankylän ja Inarin välisen yhteyden. Yhdessä ”Norjan tie” ja Sodankylä–Kyrön (eli Ivalon) välinen tie muodostivat Jäämerelle saakka ulottuvan kauppatien. Muuten inarilaiset suosivat yleisesti tunnettuja polkuja ja teitä, joiden varrella oli kievareita ja jotka olivat huonossa kunnossa talvisin. 1920-luvulla Lapin erämaat olivat vuodenajasta riippumatta tottumattomille vaivalloisia ja epävarmoja kulkea.[118]

Maantieteellinen asema ja yhteydet muualle ovat ratkaisevassa asemassa siinä, miten ja milloin tauti leviää yhteisöön sekä miten se etenee yhteisön sisällä. Kahta pääasiallista kulkureittiä lukuun ottamatta, oli Inari liikenneyhteyksiltään huono ja kohtuullisen eristäytynyt. Hallinnollinen ja terveydenhuollon yhteydenpito oli mahdollista viestinnän kautta, vaikka se olikin hidasta. Pitäjän sisäinen liikenne inarilaisten keskukseen eli kirkonkylään oli suosittua. Haastatteluissa tulee ilmi, että lähes kaikki tarvittava löytyi sieltä eikä laajoja liikenneyhteyksiä muualle ehkä osattu kaivatakaan. Inarilaisten talviaikaan painottunut kaupanteko Norjaan ja kirkonkylän suosiminen sydäntalvella, koitui lopulta kohtalokkaaksi. Nämä mahdollistivat espanjantaudin laajan ja nopean leviämisen eristäytyneessä kunnassa. Joskus eristyneisyys voi olla eduksi eikä tauti välttämättä koskaan saavuta yhteisöä, mutta Inarin kohdalla näin ei käynyt.

Influenssavirus ei pärjää hyvin kuumuudessa ja siksi epidemiat esiintyvät yleensä talvisin, kun on kylmää ja ihmiset ovat kerääntyneet huonosti ilmastoituihin sisätiloihin.[119] Haastatteluissa tulee esiin, että vuoden 1920 sydäntalvella oli poikkeuksellisen kovat pakkaset ja runsaasti lumipyryjä. Välimatkat Inarin kunnassa olivat pitkiä syrjäkylien ja suuren pinta-alan takia. Monilla etäisyydet ja hurjat kelit käänsivät arvan kuoleman suuntaan. Oli turmiollista, että

[118] Lehtola 1998b, 266, 275; Linnanmäki 2005, 123.
[119] Linnanmäki 2005, 38.

maantieteellisesti syrjäytyneessä ja huonojen yhteyksien kunnassa, taudin huippu sijoittui ajallisesti kovien pakkasten aikaan eli tammi-helmikuuhun. Avun hakeminen oli ollut vaikeaa ja kohtalokasta.

Inarissa oli jo pari vuotta eletty vaihtelevasti elintarvikepulan kourissa, ja osa inarilaisista kärsi myös nälästä.[120] Edeltävä, vuoden 1919 kesä oli kuiva. Kesähallat piinasivat ja ohra ei kerennyt kypsymään. Pettua[121] otettiin puusta ja kuivatettiin korvaamaan puuttuvia ruokia.[122] Osa inarilaisista muistelee, ettei kalaa tai perunaakaan saatu lähes ollenkaan kyseisenä vuonna. Jos perunaa onnistuttiin saamaan, olivat ne peukalonpään kokoisia mukuloita.[123] Vuonna 1919 Inarissa pyöri myös tulirokko[124]. Haastatteluissa arvioidaan, että osa sairastuneista saattoi säästyä myöhemmin alkaneelta espanjantaudilta tai vastaavasti sairasti molemmat taudit. Eli joko tulirokko tai muut aikaisemmat kulkutaudit antoivat immuniteetin tai alistivat espanjantaudille jopa pahemmin.[125] Todellisuudessa ei ole viitteitä siitä, että mikään aikaisempi kulkutauti olisi antanut immuniteetin espanjantaudille, mutta tulirokolla on voinut olla osaa kuolleisuuteen muilla tavoin. Inarilaiset kärsivät elintarvikepulasta ja tulirokosta juuri ennen espanjantaudin saapumista ja taudin aikana oli havaittavissa vähintäänkin aliravitsemusta. Tämä heikensi ihmisen fyysistä kestävyyttä ja suojautumista tautia vastaan. Varsinkin jos jokapäiväinen työ tai aktiviteetit olivat ruumiillisesti raskaita, muuttui tilanne nopeasti influenssalle otolliseksi. Jos yksi monihenkisestä perheestä sairastui, oli pian koko perhe sairaana ja loukussa ahtaissa sisätiloissa. Koko perheen tai suvun sairastuminen vaikeutti toisten auttamista ja sen hankkimista talouden ulkopuolelta.

Kaleva-lehdessä alueläkäri Jukola pohti kuolleisuuden syiksi taudin pahalaatuista luonnetta, hoidon ja ravinnon puutetta, asuntojen huteruutta sekä rodun heikkoutta. Hän oli huomannut, että suomalainen aines, sotilaat ja tukkityöläiset olisivat kestäneet taudin paremmin. Sairaanhoitaja Yliojan mukaan sotilaiden piirissä tämä johtui päällystön kunnollisesta huolenpidosta. Samassa lehdessä aikalaiskirjoittaja toteaa inarilaisten tilanteen johtuneen muun muassa huonosta hygieniasta.[126] Niin absoluuttisesti kuin myös suhteellisesti ympäri maailmaa pahiten kärsivät köyhät ja runsasväkiset maat, kuten Afrikka ja Aasia.[127] Helsingissä on nähty sosiaalisia eroja kuolleisuudessa ja sairastavuudessa. Kaupunginosia vertaillessa köyhälistön, ennen kaikkea työväen asuttamat alueet kärsivät eniten espanjantaudista.[128] Inarin olosuhteet, kuten ahdas asuminen,

---

[120] Lehtola 1998b, 326–327; Haastattelu 22.10.1985, Svendsen Pekka, tallentaja Luostarinen Usko.
[121] Pettu tarkoittaa ravinnoksi käytettävää männyn jälsi- ja nilakerrosta. Pettu oli inarilaisille mieluinen lisä ruokavalioon.
[122] Haastattelu 1984, Tanhua Tuomas, tallentaja tuntematon nainen.
[123] Haastattelu 1979–1989, Peltonen Armas, tallentaja Mansikka-Aho Vilho; Haastattelu 1984, Tanhua Tuomas, tallentaja tuntematon nainen.
[124] Bakteerin aiheuttama tartuntatauti, joka voi esiintyä paikallisina epidemioina.
[125] Haastattelu 1979–1989, Tanhua Tuomas, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja; Haastattelu 9.10.1984, Luukkari Selma, tallentaja Nykänen Irmeli; Haastattelu 6.7.1983 & 13.7.1983, Ranta Katri, tallentaja Nemtsinkoff-Körkkö Tarja.
[126] Kaleva 28.2.1920.
[127] Linnanmäki 2006, 2027.
[128] Linnanmäki 2001, 160–164, 173; Linnanmäki 2005, 128–135.

terveydenhuollon vaikea saatavuus, huono hygienia ja ravinto voidaan liittää köyhyyden tuomiin ongelmiin ja komponentteihin. Inarilaisten elämäntyylin ja vuoden 1920 tilanteen voidaan katsoa olevan yhteydessä suureen kuolleisuuteen niiden ominaispiirteiden takia.

Jouko Vahtola kirjoittaa artikkelissaan, että valistunutta tietoa taudin hoitamisesta oli olemassa ja yleisessä tiedossa, mutta se ei ollut inarilaisten saatavilla.[129] Todellisuudessa hatara tiedonkulku, joka johtui laajasta lääkäripulasta, vaikeutti lääkäreiden työtä ja lääkintöhallituksen aktiivista puuttumista espanjantautiin. Lopulta nojattiin tuttuihin torjumiskeinoihin, kuten vuodelevon suositteluun.[130] Torjumis- ja hoitokeinot olivat lopussa ympäri Suomea, sillä taudinaiheuttaja oli tuntematon. Jokainen kunta teki omilla resursseillaan sen mitä pystyi. Inarilaisilta ei ole siis jäänyt tiedonkulun ongelmien takia mitään merkittävää parannuskeinoa saamatta, vaikka kommunikointi terveydenhuollon eri toimijoiden kesken olikin tehotonta.

4.2. Universaalit tekijät

Ympäri maailmaa oli huomattu, että monien alkuperäiskansojen ja etnisten vähemmistöryhmien kuolleisuus oli ollut poikkeuksellisen suurta. Monesti kyseessä oli maapallon pohjoisien osien ryhmistä. Esimerkiksi Ruotsin Arjeplogin kunta, Norjan saamelaiset ja Alaskan alkuperäisväestöt, joista jälkimmäisessä kuoli 8 % väestöstä. Pelkkä kylmä ilmasto ei kuitenkaan riitä syyksi, nimittäin myös esimerkiksi Uuden-Seelannin hallussa ollut Länsi-Samoan saarivaltio menetti jopa viidesosan väestöstään kahden kuukauden sisällä. Uudessa-Seelannissa myös maori-väestön kuolleisuus oli suurta. Inarin saamelaiset kärsivät hieman suuremmasta kuolleisuudesta kuin suomalaiset asukkaat, mutta kuolleiden määrät ovat niin pieniä, että tulosta voidaan pitää vain viitteellisenä. On esitetty, että näiltä yhteisöiltä puuttui niin kutsuttu laumaimmuniteetti. Tällöin immuniteetiltaan neitseellinen väestö kohtaa tietyn taudinaiheuttajan ensimmäistä kertaa, joka johtaa kriittiseen ja suureen samanaikaiseen sairastuvuuteen.[131]

Inarissa taudin saavuttua kirkonkylään, se levisi ja pian pitäjä sairasti yhtäaikaisesti vakavaa influenssaa. Esimerkiksi kittiläläiset säästyivät pahimmalta vuonna 1920, sillä he olivat kohdanneet taudin jo kerran. Tämä viittaa saatuun immuniteettiin. Toisaalta kyse voi olla viimeisen aallon erityisen tappavasta luonteesta, sillä influenssavirus oli muuntunut ajan kuluessa virulentimpaan muotoon. Arjeplogille kävi samalla tavalla kuin Inarille. Se säästyi ensimmäisiltä aalloilta, mutta viimeinen epidemia-aalto osoittautui ankaraksi. Todennäköisesti tapauksissa oli kyseessä puuttuvan laumaimmuniteetin ja virulentin viruksen yhteisvaikutuksesta syntynyt vaikutus.

[129] Vahtola 1998, 93.
[130] Linnamäki 2005, 197–199.
[131] Linnanmäki 2006, 2028; Linnanmäki 2005, 121–122.

Maailmanlaajuisesti tunnettu espanjantaudin erityispiirre ja poikkeama toteutui myös Inarissa. Parhaassa työiässä olevat nuoret miehet ja naiset sairastuivat ja menehtyivät suuressa mittakaavassa. Inarissa naisia kuoli epätavallisesti enemmän. On edelleen epäselvää, miksi espanjantauti tappoi terveitä nuoria niin raivokkaasti. On esitetty, että virus oli antigeenisilta ominaisuuksiltaan erityisen poikkeuksellinen, jolloin se aiheutti terveillä nuorilla aikuisilla niin voimakkaan puolustusreaktion, että se lopulta vei heidän henkensä.[132] Toimintakykyisten aikuisten puuttuminen kriisin keskellä, edesauttoi yhteisölle elintärkeiden toimintojen romahtamisessa.

Suomen tasolla espanjantauti osoitti koko terveydenhuollon puutteet eikä ongelmat koskeneet vain Inaria. Taustalla oli monia vuosikymmeniä kestänyt sairaanhoitojärjestelmän kehittämisen laiminlyönti ja korjausliikkeiden tekeminen kesken pandemian oli mahdotonta. Kunnilla oli laillinen velvoite huolehtia sairaanhoidon järjestämisestä ja kulkutautien torjunnasta, mutta organisaatio ei ollut valmistautunut espanjantaudin kaltaiseen tilanteeseen eikä influenssaa osattu pelätä sen yleiskuvan takia. Päädyttiin luottamaan vanhoihin keinoihin ja korostettiin henkilökohtaisen hygienian tärkeyttä.[133] Vaikka tilanne oli kriittisin maalaiskunnissa, kuvaa tilanteen vakavuutta hyvin Helsingissä käyttöönotetut toimet. Epidemia-aikana jouduttiin useaan otteeseen lievittämään suurinta hätää viime tingassa, perustamalla tilapäisiä sairaaloita, osastoja ja influenssatoimisto vähävaraisille.[134] Sairaanhoidon tarjoamisen ongelmat koskivat koko Suomea.

Jos terveydenhuolto olisi ollut paremmin valmistautunut pandemiaan eli lisännyt resursseja ennen pahinta sairastuvuutta, olisi voitu välttyä monilta niin sanotuilta turhilta kuolemilta. Inarin ja muiden maalaiskuntien tilanne oli tiedossa jo kauan ennen espanjantautia. Inarin kohdalla ratkaisevaa oli yhtäaikainen sairastuminen, joka romahdutti sairaanhoidon. Pienen sairaalan seisemän vuodepaikkaa täyttyi heti ja huoneet olivat pian tupaten täynnä ihmisiä. Moni joutui kääntymään kotiin jääden sille tielle. Kun tähän pakettiin lisätään oman kunnanlääkärin puuttuminen ja piirilääkäri Hjeltin sairasloma, oli katastrofin paletti valmis. Piirilääkärin tehtäviin ei pääasiassa edes kuulunut potilaiden sairaanhoidon tehtävät,[135] joten ei voida olla varmoja olisiko Hjeltin läsnäolo tehnyt paikallistason terveydenhuoltoon parannuksia. Avunsaaminen nopeammin olisi voinut ehkä toteutua, sillä alueläkäri Jukolan hätäsanoman jälkeen, apua saatiin vasta helmikuun lopulla. Lähes koko muu henkilöstö oli jo sairastunut eikä toimenpide tuonut lisäkapasiteettia hoidon piiriin.

[132] Vuorinen 2002, 142.
[133] Linnanmäki 2006, 2028–2029: Linnanmäki 2005, 212, 187, 191.
[134] Linnanmäki 2001, 168–169, 171–172.
[135] Linnanmäki 2005, 189.

5. Johtopäätökset

Todellista kuolleisuutta tai edes sairastavuutta ei voida Inarin kohdalla varmuudella todeta. Inarin 2000 asukkaasta suunnilleen 1800 sairastui ja koko väestöstä kuoli noin 10 %. Kokonaiskuolleisuus ja -sairastavuus oli kuitenkin poikkeavaa. Ikäjakauma seurasi pääasiassa Euroopan ja Suomen viitekehystä, mutta lapsikuolleisuus oli Inarissa poikkeavaa. Orvoiksi jäi jopa 120 lasta tai nuorta, mikä kertoo myös nuorten aikuisten ja vanhempien korkeasta kuolleisuudesta. Toinen Inarin poikkeama liittyy sukupuolijakaumaan. Aikuisia naisia kuoli miehiä enemmän. Saamelaisia kuoli myös hieman suomalaisväestöä enemmän.

Tarkasteltavana ajanjaksona eli tammi-maaliskuu vuonna 1920, ei haastatteluissa tai sanomalehtien palstoilla näkynyt lähes ollenkaan positiivisia näkökulmia Inarin tapahtumiin. Jos esiintynyt asianhaara oli muuta kuin absoluuttista surua tai kauheutta, esiintyi se lähinnä urotekojen kertomisena tai Toivoniemen ja Lapin Apu-toimikunnan tekojen selostamisena. Ikään kuin raportoiden faktatietoja ilman sen suurempaa kokemuspohjaa. Silloinkin kun mainittiin jonkun pelastuneen, on alavireessä mainittu myös menetyksiä. Traumallisen ajan kokemukset, muistot sekä tunteet purkautuivat myös vielä monien vuosien jälkeen inarilaisten haastatteluissa.

Haastatteluissa kertojalle annettiin tilaa referoida kokemuksiaan omista lähtökohdistaan, eikä espanjantaudista aina kysytty suoraan vaan se on tullut esille haastattelun aikana. Tällöin tauti itsessään kuin myös kerrotut tapahtumat ja tarinat, on koettu kertojan tasolla merkittäviksi – kertomisen ja muistelun arvoisiksi. Inarilaisten kokemukset ovat haastatteluja tarkastelemalla olleet niin yksilöllisiä kuin yhteisöllisiäkin. Moni konkreettinen tapahtuma, kuten läheisen menetys tai orvoksi jääminen, on koskettanut nimenomaan henkilökohtaisella tasolla. Samaan aikaan on espanjantauti koettu merkittävällä tavalla myös kollektiivisesti ja toimittu yksilönä yhteisöä ajatellen. Esimerkiksi apua annettiin tai ainakin pyrittiin antamaan sitä tarvitseville ja yhteisöjen jäsenet pyrittiin hautaamaan yhteisvoimin maaliskuun aikana. Inarin kunnan suuresta pinta-alasta huolimatta, ihmiset näyttivät tuntevan toisensa ja tämä heijastui tapahtumiin sekä muistoihin. Moni muistelee aikoja järkyttävänä, koko kuntaa riipivänä ajanjaksona. Ajallisesti kokemukset ovat sijoittuneet rankimpina tammi-maaliskuulle, mutta osa on kokenut poikkeuksellisen ajan pidempänä epidemian seurauksien takia. Haastateltavista moni oli lapsia tai nuoria espanjantaudin aikana, joka on vaikuttanut muistojen ja kokemusten luonteeseen.

Inarin vaikeudet ja inarilaisten suuri kuolleisuus oli monien tekijöiden summa, eikä varmuudella voida sanoa, mikä loppujen lopuksi teki tilanteesta niin kohtalokkaan. Tutkielmassani esiin tulleita tekijöitä olivat kaupan sijoittuminen Norjaan ja kirkonkylän keskeisyys kunnassa. Maantieteellisen aseman ja eristyneisyyden takia, taudin puhkeaminen sydäntalvella oli kriittistä,

sillä pitkät välimatkat ja sääolosuhteet tekivät avun hakemisesta vaikeaa, lukiten kokonaisia perheitä syrjäkyliin oman onnensa nojaan. Ahtaat asunnot vaativat ylläpitoa kuten lämmitystä, jota ei pystytty tekemään sairaudesta heikentyneenä. Tämä johti usein tilanteeseen, jossa erityisesti lapset kärsivät ja pahimmassa tapauksessa menehtyivät. Elämäntapa, jossa oli paljon yhteyksiä köyhyyden komponentteihin, vaati uhrinsa. Lisäksi vuonna 1919 kärsittiin tulirokosta, elintarvikepulasta sekä jopa nälästä, joka heikensi ihmisten fyysistä kapasiteettia ja vuoden 1920 alussa esiintyi laajaa aliravitsemusta.

Inarissa oli saamelaista alkuperäisväestöä ja suomalaisyhteisöjä, joilta puuttui laumaimmuniteetti tautia vastaan. Inarilaiset kohtasivat taudin virulentin muodon ilman laumaimmuniteettia. Yhtäaikainen suuri sairastuminen niin koko kunnassa kuin nuorten aikuisten parissa, oli hoitoverkoston kaatava tekijä. Inarin hoitotarpeisiin ja valtavaan sairastavuuteen ei pystytty vastaamaan, sillä Suomen terveydenhuollon kehitystyötä oli laiminlyöty vuosikymmeniä eikä se ollut valmistautunut tilanteeseen. Inari nojasi paikallistasolla yksilöihin. Täsmälääkettä tai merkittäviä parannuskeinoja ei ollut Inarissa tai koko Suomessa, sillä taudinaiheuttajaa ei vielä tunnettu. Päädyttiin luottamaan vanhoihin kulkutautien torjuntakeinoihin.

Seuraava espanjantautiviruksen kaltainen katastrofi veisi ihmishenkiä nykypäivänä jopa 175–300 miljoonaa.[136] Tällä hetkellä valloillaan oleva COVID-19 voi olla vain esinäytös tulevista pandemioista. Inarissa tapahtuneet kauheudet voivat koskea yhä useampaa Suomen yhteisöä, jos pandemioihin ei pystytä tai osata varautua paremmin. On ratkaisevaa pyrkiä säilyttämään yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen jatkuvuus, kuten tutkielmassa havaitaan Inarin kohdalla. Tämän takia on tärkeää, että jatkossa lääketieteen osaajien lisäksi, myös historianasiantuntijat avaavat influenssapandemioiden vaaroja monipuolisen tutkimuksen kautta. Menneisyyttä tarkastelemalla opitaan ja voidaan valmistautua, jos ja kun seuraava kuolettava pandemia iskee.

[136] Linnanmäki 2006, 2030.

Lähteet ja kirjallisuus

I Painetut lähteet

Sanomalehdet

Kaleva no 47, 28.02.1920.
Helsingin Sanomat (HS) no 58, 29.02.1920.
Pohjolan Sanomat no 52, 03.03.1920, no 75 31.03.1920.
Perä-Pohjolainen no 37, 01.04.1920.

II Haastattelut

Kiviniemi, Jussa-Pekka. Haastattelu 1979–1989, tallentaja tuntematon mies, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Kokko, Maria. Haastattelu 1982, tallentaja Eeva Heinonen, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Maaseutukeskuksen Kylä Elää-hanke 1982.

Luukkari, Selma. Haastattelu 9.10.1984, tallentaja Irmeli Nykänen, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Mannermaa, Vilho. Haastattelu 15.1.2010, tallentaja Merja Vaattovaara, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kirjastotoimen haastatteluaineisto 2009–2011.

Nikula, Onni Armas. Haastattelu 1979–1989, tallentaja Kaija Rensujeff, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Peltonen, Armas (1910). Haastattelu 1979–1989, tallentaja Vilho Mansikka-Aho, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Ranta, Katri (n. 1906). Haastattelu 6.7. & 13.7.1983, tallentaja Tarja Nemtsinkoff-Körkkö, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Svendsen, Pekka (12.7.1900). Haastattelu 22.10.1985, tallentaja Usko Luostarinen, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Usko Luostarisen haastatteluaineisto.

Tanhua, Tuomas (1907). Haastattelu 1.12.1985, tallentaja Erkki Kreivi, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Erkki Kreivin haastatteluaineisto 1982–1987.

Tanhua, Tuomas (1907). Haastattelu 1979–1989, tallentaja Tarja Nemtsinkoff-Körkkö, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

Tanhua, Tuomas (1907). Haastattelu 1984, tallentaja tuntematon nainen, Tarinoiden Inari: Inarin kunnankirjaston äänitearkisto. Alkuperäinen Inarin kulttuuritoimen haastatteluaineisto 1979–1989.

III Tutkimuskirjallisuus

Aikio, Aslak, ”Inarinsaamelaisten avioliitot suomalaisten kanssa 1731–1920”. Teoksessa: Lehtola V-P (toim.), *Kirjoituksia Inarin historiasta*. Kustannus Puntsi: Inari, 1998, 46–59.

Fingerroos, Outi & Peltonen Ulla-Maija, ”Muistitieto ja tutkimus”. Teoksessa: Fingerroos U. (toim.) & Haanpää R. (toim.) & Heimo A. (toim.) & Peltonen U-M., *Muistitietotutkimus – Metodologia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006. 7–24.

Kalela Jorma, ”Muistitiedon näkökulma historiaan”. Teoksessa: Fingerroos U. (toim.) & Haanpää R. (toim.) & Heimo A. (toim.) & Peltonen U-M., *Muistitietotutkimus – Metodologia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006. 67–92.

Kivimäki, Ville, ”Reittejä kokemushistoriaan – Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa”. Teoksessa: Annola J. (toim.) & Kivimäki V. (toim.) & Malinen A. (toim.), *Eletty historia – Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino: Tampere, 2019. 9–38.

Lehtola, Teuvo, ”Nimismiehen puustellista koetilaksi. Toivoniemen tarina”. Teoksessa: Lehtola V-P. (toim.), *Kirjoituksia Inarin historiasta*. Kustannus Puntsi: Inari, 1998a, 79–87.

Lehtola, Teuvo, *Kolmen kuninkaan maa, Inarin historia 1500-luvulta jälleenrakennusaikaan.* Kustannus Puntsi: Jyväskylä, 1998b.

Linnanmäki Eila. 2006. Historian Influenssapandemiat. *Duodecim* 122(16):2023–31.

Linnanmäki, Eila, *Espanjantauti Suomessa: Influenssapandemia 1918–1920*. Bibliotheca Historica 95 – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2005 (2. painos).

Linnanmäki, Eila. Espanjantauti ja sen sosiaalinen konteksti Helsingissä 1918–1920. *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja* 18/2001, 154–181.

McNeill, William H., *Kansat ja kulkutaudit*. Vastapaino: Jyväskylä, 2004. (Alkuperäisteos: 1976)

Phillips Howard ja Killingary David, ”Introduction”. Teoksessa Phillips H. ja Killingary D. (toim.). *The Spanish Influenza Pandemic of 1918–1919*. Routledge: 2003, 1–25.

Ukkonen, Taina, *Menneisyyden tulkinta kertomalla – Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Suomen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2000.

Vahtola, Jouko, ”Espanjantauti Inarissa”. Teoksessa: Lehtola V-P. (toim.), *Kirjoituksia Inarin historiasta*. Kustannus Puntsi: Inari, 1998, 88–97.

Vuorinen, Heikki S, *Tauti(n)en historia*. Vastapaino: Tampere, 2002.